

Sorbán Angella

Emigrációs potenciál a határon túl élő magyar közösségek körében (1997). Elvándorlók, az elvándorlás gondolatával foglalkozók és szülőföldjükön maradók

A migrációs folyamatok aktualitása mára már nem annyira az elvándorlók és elvándorlás gondolatával foglalkozók megbecsülendő százalékos aránya miatt vetődik fel, hanem sokkal inkább azon társadalmi, gazdasági, politikai és nem utolsósorban csoportlélektani problémák miatt, amelyek mind a célországokban, mind az elhagyott hazában az (e)migráció kísérőjelenségeiként jelentkeznek.

A migráció és az elvándorlás folyamatainak vizsgálata a határon túl élő magyar közösségek nézőpontjából fontos, ugyanakkor specifikus társadalmi/gazdasági kérdésköröket érint, olyanokat, mint például a családi/rokoni informális kapcsolatrendszerek feltérképezése Magyarország és a "határon túl maradt" részek között, a hazával, nemzeti identitással összefüggő, az értékrendhez kapcsolható kérdések, a migráció intenzitása az anyaország felé, az egyre inkább teret nyerő "kétlakosság" sajátosságai vagy a problematika gazdasági vetületei, amelyeket alapvetően a célországok (jelentős arányban Magyarország) és az utódállamok gazdasági fejlettsége között kialakult különbségek generálnak, annak mikrogazdasági és szociális következményeivel együtt.

Miután a vándorlás/elvándorlás folyamatos – időközönként változó intenzitással megnyilvánuló – jelenség a Kárpát-medencében, a problematika amellett, hogy beilleszthető a (nyugat felé tartó) gazdasági indíttatású vándorlások kontextusába, kétségkívül rendelkezik olyan sajátosságokkal, amelyek a magyar társadalomfejlődés legújabb kori történéseiben gyökereznek.

A vándorlás/elvándorlás kérdéskörének kiemelt aktualitást ad jelenleg Magyarország küszöbön lévő csatlakozása az Európai Unióhoz, párhuzamosan a határon túli magyarok részéről megfogalmazott igénnyel, miszerint kívánatos, hogy az anyaország uniós csatlakozásával a határon túli részek és az anyaország közötti kapcsolattartás ne szűküljön be sem az élő (informális) személyes kapcsolatok szintjén, sem a különféle intézményesített szinteken.

A határon túli magyar közösségek kisebbségi történetének fontos fejezetét képezik az elvándorlási hullámok. Az elmúlt nyolcvan esztendő emigrációs hullámainak elemzése azonban meghaladja a jelen tanulmány kereteit, csupán a *legújabb kori vándorlás/elvándorlás*¹ néhány szociológiai aspektusának feltérképezésére vállalkozhatunk.

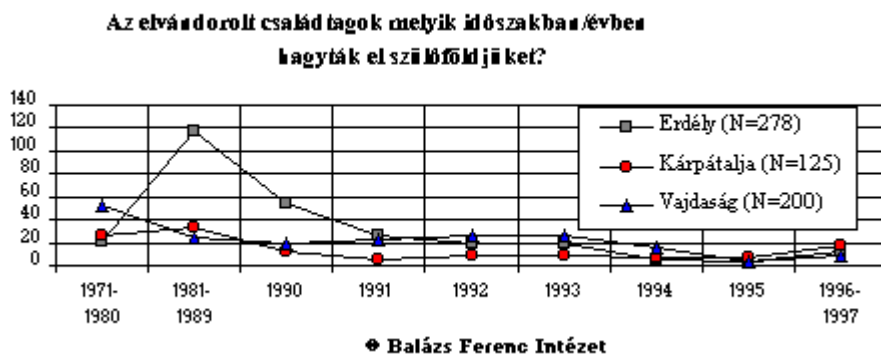
Elemzésünk elsősorban azokra a határon túli magyar közösségekre terjed ki, amelyek körében a közelmúlt évtizedeiben az elvándorlás jelentős, az adott közösségek legtöbb rétegét érintő társadalmi folyamatként jelentkezett/jelentkezik, így Erdélyre, Kárpátaljára és a Vajdaságra.

"Elmozdult családok" és emigrációs potenciál a határon túl élő magyar közösségek körében

Adatfelvételünk időpontjában, 1997 júliusában, az említett három határon túli régióban átlagban közel minden harmadik megkérdezett nyilatkozott úgy, hogy van legalább egy olyan családtagja², aki az elmúlt egy-két évtizedben vándorolt ki véglegesen hazájából: Erdélyben ez az arány 35,0% (N=223), Kárpátalján 27,6% (N=93), Vajdaságban pedig 29,0% (N=146). Míg Erdélyben és Kárpátalján az esetek nagyobb részében egy, esetleg két "frissen" kivándorolt családtagról számoltak be a megkérdezettek, addig a Vajdaságban a többi régióhoz képest nagyobb arányt

tesznek ki azok, akiknek a családjából három vagy annál több családtag is távozott véglegesen szülőföldjéről az említett időszakban.³ Felmérésünk során a "családok szempontjából" regisztrált elvándorlások évtizedek szerinti bontásban leképezik a vizsgált kárpát-medencei régiókban a statisztikákból is ismert migrációs hullámokat.⁴ Az alábbi ábra azon megkérdezettek számát mutatja, akiknek a családjából a szóban forgó időszakban véglegesen elhagyta szülőföldjét legalább egy családtag, az évtizedek/évek szerinti bontásban.

1. ábra

Amennyiben a kilencvenes évek migrációs adatai összeadódnak, ez azt jelenti, hogy már 1997-ben – az általunk regisztrált adatok alapján – ennek az évtizednek a migrációs hulláma Erdélyből meghaladja a nyolcvanas évek végére jellemző tömeges elvándorlási hullámot, Kárpátaljáról pedig ez az arány megkétszereződik, a Vajdaságból pedig megötszöröződik.

1. táblázat

Az elvándorolt családtagok melyik időszakokban hagyták el szülőföldjüket?

(esetszámok)

	Erdély	Kárpátalja	Vajdaság
A hetvenes években	21	27	52
A nyolcvanas években	117	33	25
A kilencvenes években	140	65	123
Összesen	278	125	200

Az elvándorolt családtagok jelentős arányban Magyarországra telepedtek át minden határon túli régióból, kevesebben Nyugat-Európába vagy a tengerentúlra. A választott célországok között azonban szignifikáns eltérések mutatkoznak regionális bontásban: míg a kárpátaljaiak célországa majdnem kizárólagosan az anyaország volt, addig a vajdaságiak inkább nyugatra távoztak magasabb arányban.

2. táblázat

Az elvándorolt családtagok melyik térségben telepedtek le?

(százalékban)

	Erdély (N=278)	Kárpátalja (N=125)	Vajdaság (N=200)
Magyarországon	67,8	95,8	38,3
Nyugat-Európában	20,4	4,2	40,1
A tengeren túl	11,8	–	21,6
Összesen	100	100	100

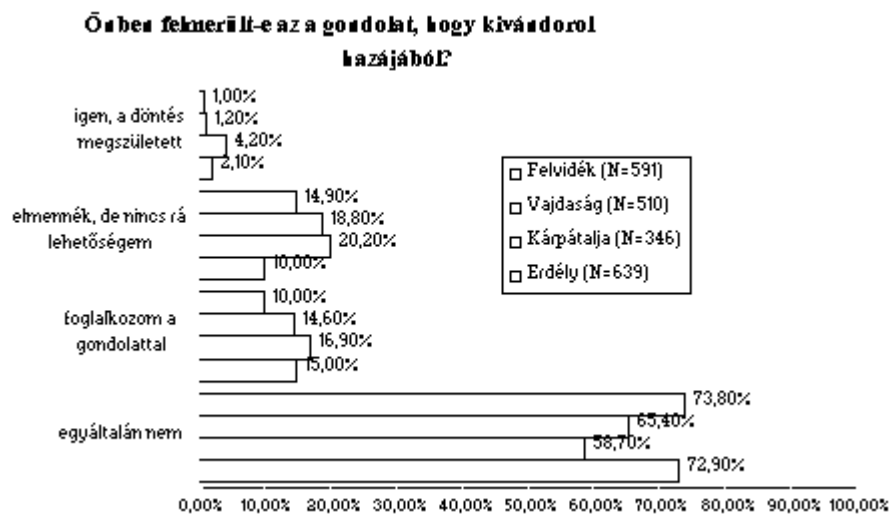
A határon túli magyar közösségeket jellemző *kibocsátó potenciál* másik vonzata, a már elvándoroltak mellett, a vendégmunkához kapcsolható, és azoknak a körére vonatkozik, akik (még) nem telepedtek ki, nem vándoroltak el véglegesen hazájukból, hanem időszakosan járnak át munkát vállalni, túlnyomó többségükben az anyaországba.

Azon megkérdezettek aránya, akiknek van Magyarországon dolgozó vendégmunkás a családjukban⁵, Erdélyben 21,2%-ot, Kárpátalján 23,6%-ot, Vajdaságban pedig 7,5%-ot tesz ki. (Ugyanakkor az erdélyi megkérdezettek 7,7%-a, a kárpátaljaiaknak pedig 6,9%-a maga is kisebb-nagyobb rendszerességgel átjár munkát vállalni Magyarországra.) Amennyiben azonban a már véglegesen elvándorolt és az időszakosan vendégmunkára (jelen esetben) Magyarországra átjáró családtagok számát összevonjuk, azt mondhatjuk, hogy az átfedéseket is figyelembe véve (tehát van elvándorolt családtag és vendégmunkás is a megkérdezett családjában, esetleg maga a megkérdezett magyarországi vendégmunkás), az érintett három kárpát-medencei régióban majdnem minden második megkérdezett (átlagosan 46,2%) családja "*elmozdult hazájából*" a közelmúlt évtizedeiben, azaz egy vagy több családtag véglegesen vagy időszakosan elhagyta/elhagyja szülőföldjét.

A megkérdezettek vonatkozásán felmérésünk eredményei azt mutatják, hogy 1997-ben, a tárgyalat határon túli régióban – az átlagot tekintve – a megkérdezettek egyharmada potenciális elvándorlónak tekinthető (2. ábra).

2. ábra

© Balázs Ferenc Intézet

Bár azon megkérdezettek aránya, akik már döntöttek az elvándorlás mellett, viszonylag alacsony (Kárpátalján 4,2%, Vajdaságban 2,1%, Erdélyben 1,2%), nem így azoké, akiket az elvándorlás lehetősége foglalkoztat. Ez utóbbiak csoportját illetően arányuk Kárpátalján a legmagasabb (39,1%), ám nem sokkal marad el ettől a Vajdaságban (32,4%) vagy Erdélyben tapasztalt (25,9%) emigrációs potenciál sem.

Megemlítjük ugyanakkor, hogy bár a Felvidékre a közelmúlt évtizedeiben nem volt jellemző a többi vizsgált régióhoz hasonló elvándorlási hullám, adatfelvételünk időpontjában ebben a régióban is regisztráltunk relatíve jelentősnek mondható elvándorlási hajlandóságot: azon felvidékiek aránya, akiket valamilyen szinten foglalkoztat az elvándorlás gondolata, a megkérdezettek közel egynegyedét (23,7%) teszi ki. A felvidéki emigrációs potenciál sajátosságaira a továbbiakban még visszatérünk, ám itt megjegyezzük, hogy a Felvidéken mért elvándorlási hajlandóság jelentős mértékben összefügg a Meciar-korszak kisebbségellenes politikájával.

Az alábbi ábrán szemléltetett elvándorlási hajlandósággal kapcsolatban megkülönböztetett figyelmet érdemel, hogy a szülőföldjéről elmozdult család a leginkább érintett régiókban – Erdélyben, Kárpátalján és a Vajdaságban – az elvándorlási potenciált nagymértékben befolyásoló tényezőként jelentkezik. Adataink azt mutatják, hogy mind az elvándorlók, mind az elvándorlás gondolatával foglalkozók lényegesen magasabb arányt képviselnek azok körében, akiknek van a közelmúltban elvándorolt családtagjuk, mint azoknál, akiknek nincs ilyen személy a családjukban. Az alábbi táblázat az említett két csoport közötti eltéréseket mutatja régiók szerinti bontásban.

3. táblázat

Az elvándorlási hajlandóság aszerint, hogy van-e a megkérdezett családjában a közelmúltban elvándorolt családtag

(százalékban)

	Erdély (N=639)		Kárpátalja (N=346)		Vajdaság (N=510)	
	1.	2.	1.	2.	1.	2.
Nem merült fel az elvándorlás gondolata	78,0	63,3	66,6	37,4	71,2	51,6
Foglalkozik a gondolattal	13,0	18,8	13,8	25,6	11,7	21,6
Elmenne, de nincs rá lehetősége	7,3	14,9	18,2	25,6	15,7	25,0
Döntött az elvándorlás mellett	1,7	3,0	1,4	11,4	1,4	1,8
Összesen	100	100	100	100	100	100

1. Azok csoportja, akiknek *nincs* olyan családtagjuk, aki a közelmúltban hagyta el véglegesen szülőföldjét.
2. Azok csoportja, akiknek *van* ilyen személy a családjukban.

A táblázat adatai jelentős eltéréseket mutatnak a két csoport között minden régióban, ám kiemelésre érdemes a kárpátaljaiakra vonatkozó adatsor: azok körében, akiknek van kivándorolt családtagjuk, tízszer akkora arányban döntöttek már az elvándorlás mellett, mint a másik csoport tagjai, ugyanakkor minden második elvándorolt családtaggal rendelkező kárpátaljai megkérdezettet valamilyen szinten foglalkoztat az elvándorlás gondolata.

Hasonló tendencia mutatható ki a vendégmunkás családtagokkal rendelkezők körében is – bár a vendégmunka egyéb szociológiai aspektusok mentén is hat az elvándorlás folyamatára⁶ –, különös tekintettel azokra, akik maguk a vendégmunkások.

A megkérdezett vendégmunkások több mint fele Kárpátalján és Erdélyben vagy már az elvándorlás mellett döntött, vagy foglalkozik az áttelepülés gondolatával (Erdély: 58,7%, Kárpátalja: 54,2%). A vendégmunkások átlagosnál magasabb elvándorlási potenciálja arra hívja fel a figyelmet, hogy az a kilencvenes évek elejére jellemző vendégmunkás-magatartás, miszerint a vendégmunkát vállalók a külföldön megszerzett pénzzel szülőföldjükön próbáltak magasabb életszínvonalra kerülni, esetleg ott vállalkozni, az évtized végére, úgy tűnik, vesztett vonzásából és ma már a vendégmunkások nagyobb része számára az áttelepülés nagyobb biztonságot nyújtó alternatívaként jelentkezik.

A fentebb bemutatott adatok alapján azt mondhatjuk, hogy a határon túli magyar közösségek elvándorlási potenciálja nagymértékben összefügg a már létező, külföldre áttért családi/rokoni (és egyéb informális) kapcsolatokkal, és az elvándorlás meghatározó mértékben ezeken a szálakon hoz létre tömegmagatartást, akár családgyesítés címén, de alapvetően a jobb megélhetés ígéretével.

Emigrációs potenciál a különböző társadalmi rétegek körében

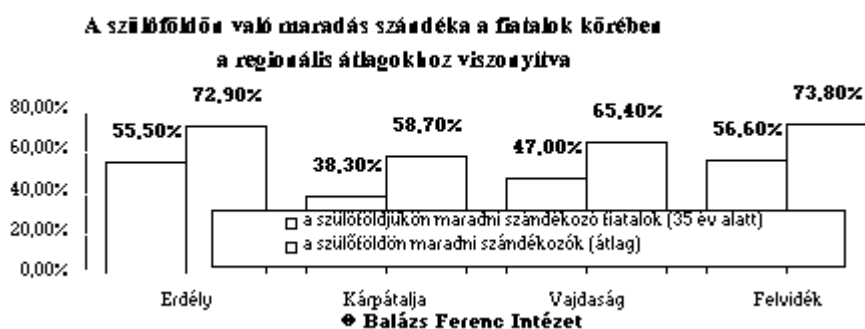
Az elvándorlási hajlandóságot illetően adataink szignifikáns különbségeket mutatnak a különböző határon túli régiókban, ezen régiók belső társadalmi rétegzettségére, valamint sajátos belső differenciáltsága mentén. Mindazonáltal minden vizsgált régióban a kérdéshez való viszonyulás ugyanazon jellemzők mentén különül el: az elvándorlás mellett meghozott döntés csakúgy, mint az elvándorlás lehetőségének latolgatása, minden vizsgált régióban kiemelten jellemzi a 35 év alatti korosztályt, arányosan növekszik a tömbtől a szórványok felé (tehát hangsúlyosabban jelentkezik a

magyarok által szórványosan lakott vagy szórványosodó térségekben, mint a tömbben), ugyanakkor növekvő tendenciát mutat a települések nagyságrendjével is.⁷

E tekintetben legelőször is a *legfiatalabb korcsoportot* jellemző emigrációs potenciál érdemel figyelmet. Adataink azt mutatják, hogy azoknak a 35 év alatti fiataloknak az aránya, akik már eldöntötték, hogy elhagyják hazájukat, mindhárom régióban jóval meghaladja az átlagot: Erdélyben 3,8%, Vajdaságban 2,6%, Kárpátalján pedig 4,9%. Figyelemre méltóak a felvidéki adatok is. Mint már említettük, adatfelvételünk időpontjában ebben a régióban is kimutatható volt egy relatíve jelentős elvándorlási potenciál, ami inkább generációs jellegű, azaz kiemelten a 35 év alatti korcsoportot jellemzi (a megkérdezett fiatalok 2,4%-a már eldöntötte, hogy elhagyja hazáját, 41,0%-uk esetében felmerült az elvándorlás gondolata, vagy elmenne, ha volna rá lehetősége). A felvázolt adatok alapján azt mondhatjuk tehát, hogy az átlagokat tekintve, közel minden második határon túli magyar fiatal (35 év alatti megkérdezett) potenciális elvándorlónak tekinthető. A 3. ábra a szülőföldjükön maradni szándékozó határon túli fiatalok arányát mutatja a regionális átlagokhoz viszonyítva, azokét tehát, akikben nem merült fel az elvándorlás gondolata.

Érdeemes nagyító alá venni az elvándorlási potenciált *iskolai végzettség szerint is*. Közös jellemző ebben a vonatkozásban, hogy mindegyik régióban a legmagasabb emigrációs potenciál a középfokú iskolai végzettséggel rendelkezők körét (az érettségizetteket) jellemzi, bár ettől nem sokkal marad el a felsőfokú iskolai végzettségűek csoportja sem: Kárpátalján az érettségivel rendelkezők 44,3%-át, Erdélyben 35,0%-át, Vajdaságban 34,7%-át, a Felvidéken pedig 25,1%-át foglalkoztatja az elvándorlás gondolata, vagy elmenne, ha volna rá lehetősége, ugyanakkor – Erdélyben és Kárpátalján – körükben a legmagasabb azok aránya is, akik az elvándorlás melletti döntést már meghozták (Kárpátalján 6,5%, Erdélyben 4,9%). A felsőfokú iskolai végzettségűeket illetően, ennél némileg alacsonyabb az elvándorlás gondolatával foglalkozók aránya, de így is mindegyik régióban átlag fölötti elvándorlási hajlandóságot mutat az értelmiségiek rétege is: Kárpátalján és a Vajdaságban minden második felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkező megkérdezett (53,0%, 51,2%), Erdélyben mintegy 40,0%-uk, Felvidéken pedig több mint egyharmaduk (37,9%) nyilatkozott úgy, hogy felmerült az elvándorlás gondolata vagy elhagyná szülőföldjét, ha volna rá lehetősége.

3. ábra

Figyelmet érdemelnek ugyanakkor *a fiatal diplomásokra* vonatkozó adataink is, különös tekintettel Erdélyre. Felmérésünk eredményei megerősítik a határon túli magyar közéletben gyakran megfogalmazott aggodalmat, miszerint a fiatal értelmiségiek elvándorlása fokozott méreteket öltött a kilencvenes évek második felére. Adataink azt mutatják, hogy a 35 év alatti felsőfokú iskolai végzettségű erdélyi megkérdezettek közel kétharmada elhagyná hazáját, ha volna rá lehetősége, vagy foglalkozik az elvándorlás gondolatával.

Szükséges szólnunk végezetül egy másik erdélyi sajátosságról is, ami az elvándorlási hajlandóság *erdélyi régiók* szerinti eltéréseire vonatkozik (4. táblázat). Felmérésünk eredményei szerint – ami némileg ellentmond a közvélekedésnek – szignifikánsan magasabb emigrációs potenciál jellemzi a közép-erdélyi régiót (Kolozs, Maros megyék), mint a Székelyföldet. Ez az eredmény egybehangzik az 1994-es, valamint 1995-ös felmérésünk vonatkozó eredményeivel,⁸ miszerint mindkét adatfelvételi időpontban átlag fölötti elvándorlási hajlandóságot regisztráltunk Kolozs és Maros megyékben s ez a jelen adataink szerint továbbra is szinten marad.

Említésre érdemes továbbá a Dél-Erdélyre és a Bánátra jellemző elvándorlási hajlandóság is. Jelen adataink szerint, hasonlóan 1994-es és 1995-ös felmérésünk eredményeihez, ebben a régióban a többi erdélyi régióhoz képest az átlagosnál magasabb azok aránya, akik már eldöntötték, hogy elhagyják hazájukat.⁹

4. táblázat

Az elvándorlási hajlandóság erdélyi régiók szerint

(százalékban)

	Székelyföld	Közép-Erdély	Partium Máramaros	Dél-Erdély Bánát
Nem merült fel az elvándorlás gondolata	80,6	66,6	71,2	71,3
Foglalkozom a gondolattal	14,0	16,9	13,6	16,5
Elmennék, de nincs rá lehetőségem	4,3	14,3	12,6	9,0
Az elvándorlás mellett döntöttem	1,1	2,2	2,6	3,2
Összesen	100	100	100	100

Megjegyezzük ugyanakkor, hogy 1994-es Erdélyre vonatkozó felmérésünk szerint az átlagosnál jelentősebb mértékű emigrációs potenciállal volt jellemezhető az idősebb korosztály (51–60 év közöttiek),¹⁰ akik akkor már elvándorolt gyermekeiket szerették volna követni nyugdíjazásuk után. Bár jelen felmérésünk szerint a legidősebb korosztály elvándorlása családgyesítés címén tovább tart Erdélyből, és a többi vizsgált régióban is viszonylag jelentős mértékűnek mondható, mindazonáltal adataink alapján az becsülhető előre, hogy a *legújabb elvándorlási hullám a legfiatalabbak hulláma lesz*. Újól fog hangsúlyozzuk e tekintetben, hogy a legfiatalabbakat illetően is kiemelten magas elvándorlási hajlandósággal jellemezhetőek a (fiatal) diplomások, a szülőföldjükön stabil munkahellyel nem rendelkező, 35 év alatti középfokú iskolai végzettségűek, valamint a (fiatal) vendégmunkások.

Az elvándorlás okai

Bár mint az előzők során felvázoltuk, a határon túli régiókból való elvándorlás a már meglévő családi/rokonai szálakon terebélyesedik, mégis a megkérdezettek viszonylag csekély arányban jelölték meg a családgyesítést elvándorlási okként (átlagosan 10%), és még kevesebb azok aránya, akik a "hátrányos kisebbségi helyzet" miatt távoznának hazájukból. Az elvándorlók és a elvándorlás gondolatával foglalkozók túlnyomó többsége (az átlagot tekintve kb. háromnegyede) a jobb megélhetés miatt hagyná el szülőföldjét (4. ábra). E tekintetben némileg kivételt képeznek a felvidékiek: azok köréből, akik valamilyen szinten foglalkoznak az elvándorlás gondolatával, közel egyharmaduk (32,4%) a "hátrányos kisebbségi helyzetet" jelölte meg elvándorlási okként és csupán minden második távozna hazájából a jobb megélhetés lehetőségét látva ebben.

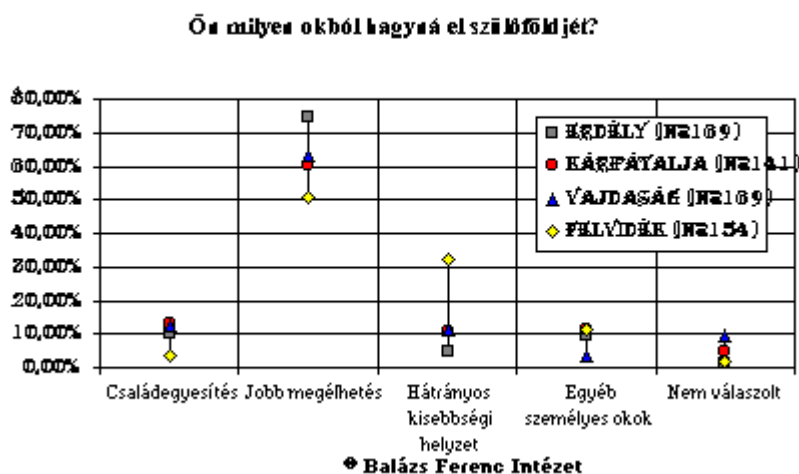
A gazdasági motivációjú elvándorlás a legmagasabb emigrációs potenciált jelentő 35 év alattiakat jellemzi az átlagot meghaladó arányban: Erdélyben az elvándorlás gondolatával foglalkozó fiatalok

83,0%-a, Kárpátalján 71,2%-uk, Vajdaságban 72,0%-uk, Felvidéken pedig 56,2%-uk gazdasági okok miatt hagyná el szülőföldjét. A gazdasági okok ugyanakkor a regionális átlagot meghaladó arányban szerepelnek Kárpátalján az elvándorlás gondolatával foglalkozó értelmiségiek körében is (77,8%), ami kárpátaljai sajátosságnak mondható, hiszen a többi régióban az értelmiségiek által megjelölt, a kivándorlás irányába ható okok differenciáltabbak: jelentős arányban szerepel a jobb megélhetés mellett a hátrányos kisebbségi helyzet csakúgy, mint a családegyesítés vagy egyéb személyes okok.

A családegyesítést mint elvándorlási okot – már utaltunk rá – főleg a legidősebb korosztály tagjai (55 év felett) jelölték meg: Erdélyben az elvándorlás gondolatával foglalkozó idősek 26,9%-a, Kárpátalján 31,7%-a, a Vajdaságban 24,8%-a, a Felvidéken pedig 18,8%-a már kivándorolt gyermekeihez költözne át, ha elhagyná hazáját.

A hátrányos kisebbségi helyzetet elvándorlási okként ugyancsak a legidősebb korosztály tagjai (mindegyik régióban a megkérdezett idősek közel fele), valamint a felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezők említették az átlagosnál magasabb arányban: Erdélyben 19,4%-uk, Vajdaságban 20,5%-uk, Felvidéken pedig minden második, az elvándorlás gondolatával foglalkozó értelmiségi ezt a tényezőt jelölte meg olyan okként, amiért elhagyná hazáját.

4. ábra

A bemutatott adatok által körvonalazott, alapvetően gazdasági motivációjú elvándorlás a határon túli magyar közösségek köréből értelemszerűen az utódállamok és a választott célszágok között meglévő gazdasági különbségekből adódik. Érdeemes tehát részletesebben bemutatni felmérésünk vonatkozó adatait és nagyító alá venni: milyen gazdasági alaphelyzetekből tűnik az elvándorlás vonzó alternatívának, akár "jobb megélhetésnek" a különböző határon túli régiókban?

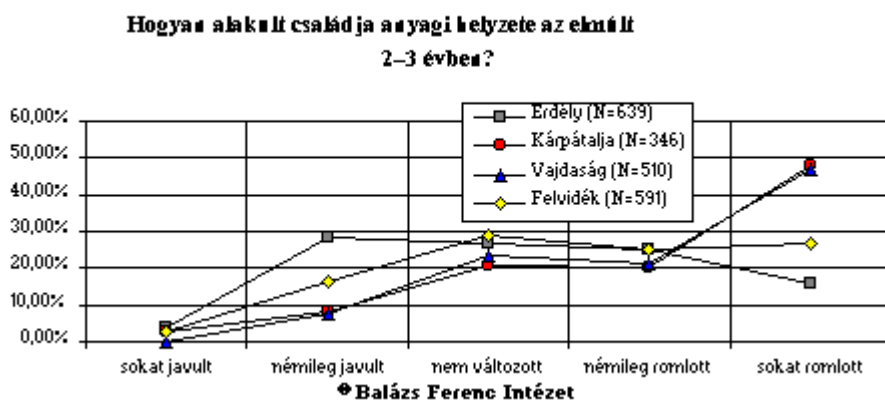
A megkérdezett kárpátaljaiak és vajdaságiak túlnyomó többsége anyagi helyzetének lényeges romlásáról számolt be az adatfelvételt megelőző 2–3 esztendővel. Az említett két régióban érzékelt nagyarányú gazdasági romlástól némileg eltérő a felvidékiek, valamint az erdélyiek által rajzolt helyzetkép: míg a felvidékiek nagyobb része úgy nyilatkozott, hogy gazdasági helyzete nem változott a megjelölt időszakban, esetleg némileg romlott, az erdélyiek körében regisztrált adatok megosztottabb képet mutatnak: bár minden második erdélyi megkérdezett gazdasági helyzetének romlásáról számolt be, több mint egynegyedük (28,9%) némi javulást is érzékelt a szóban forgó időszakban.

A gazdasági helyzet romlásában – adataink alapján – régióként eltérő mértékben érintettek a különböző társadalmi rétegek. Erdélyben és Kárpátalján az átlagosnál magasabb arányban számoltak be anyagi helyzetük drasztikus romlásáról a legidősebb korosztály tagjai (sokat romlott: Erdély 19,6%, Kárpátalja 59,0%), az értelmiségiek (sokat romlott: Erdély 18,7%, Kárpátalja 61,0%), valamint a városokban élők (sokat romlott: Erdély 22,6%, Kárpátalja 55,5%). Ettől eltérő gazdasági helyzetre utalnak a felvidéki adatok, miszerint Felvidéken a gazdasági helyzet romlása szignifikáns összefüggést mutat az iskolai végzettséggel, tehát az anyagi helyzet romlása leginkább az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezőket érinti, a "javulás" pedig arányosan nő az iskolai végzettséggel (Felvidéken az általános iskolát végzett megkérdezettek 33,0%-a jelentős romlást érzékelt, a felsőfokú iskolai végzettségűek körében ugyanakkor ez az arány mintegy 14,6%).

Vajdaságban felmérésünk eredményei a családok anyagi helyzetét illetően sem iskolai végzettség, sem életkor, de településtípus szerint sem mutatnak szignifikáns eltéréseket. Ebben a régióban, mint adataink is megerősítik, mindegyik társadalmi réteget gazdasági szempontból egyformán érintette/érinti a háborús helyzet.

5. ábra

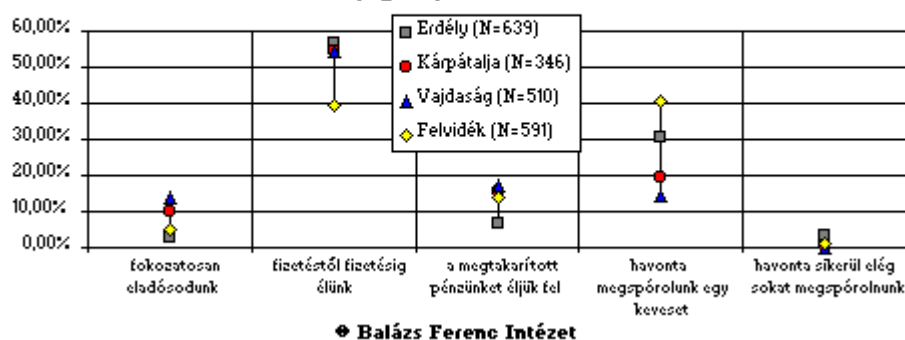
Az adatfelvétel időpontjában az erdélyi, kárpátaljai és vajdasági megkérdezettek több mint a fele úgy jellemezte anyagi helyzetét, hogy "fizetéstől fizetésig él", ugyanakkor körülbelül egyharmaduk arról számolt be, hogy "tartalékait éli fel" vagy "eladósodás fenyegeti".

Némi takarékosagra elsősorban a felvidékiek, valamint az erdélyi megkérdezettek egy részének nyílik lehetősége, a viszonylag nagyobb értékű/összegű takarékoság pedig a megkérdezett határon túli magyarok elenyésző arányát jellemzi.

Minden régióban a "fizetéstől fizetésig" (nyugdíjig) anyagi helyzet inkább a legidősebb korosztályt jellemzi, míg a lecsúszás, "az eladósodás veszélye", "a tartalékok felélése" a fiatalabb korcsoportok körében gyakoribb. A szinttartás és a "némi takarékoság" lehetősége már megosztottabb képet és jelentős eltéréseket mutat a különböző határon túli régiókban a különböző társadalmi rétegek körében.¹¹

6. ábra

Melyik kijelentés jellemzi leginkább családja jelenlegi anyagi helyzetét?

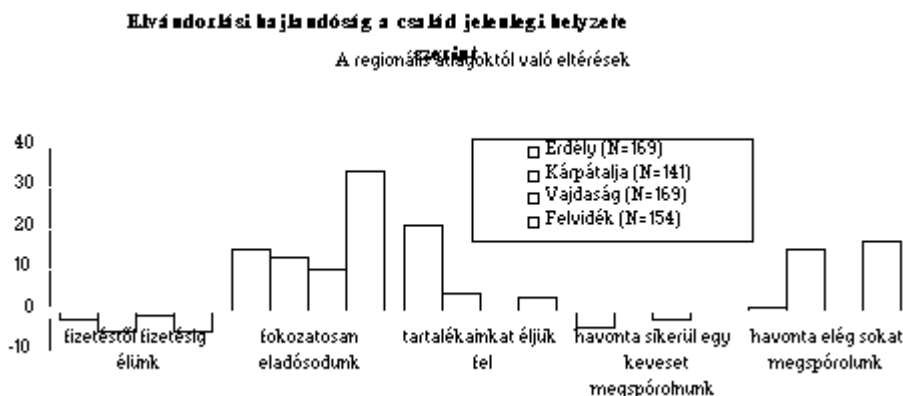
Az anyagi helyzet jövőbeni alakulását illetően a leginkább bizakodóknak az erdélyi megkérdezettek bizonyultak (ami nyilvánvalóan összefügg azzal az általánosan optimista légkörrel, amely az adatfelvétel időpontjában, fél évvel a választások után, tapasztalható volt Romániában), míg a másik három régióban nagyobb arányt tesznek ki azok, akik bizonytalanok helyzetük alakulását illetően vagy inkább további romlásra számítanak.

Ha az adatfelvételi időszakra jellemzőnek ítélt anyagi helyzet, ennek várható alakulása, valamint az elvándorlási hajlandóság összefüggéseit vizsgáljuk, azt mondhatjuk, hogy bár a romló anyagi helyzet az esetek többségében valóban az elvándorlás irányába befolyásolja a döntéseket, mégis nem önmagában a helyzet romlása, hanem alapvetően a szinttartás igénye, a lecsúszástól való félelem, valamint a jövőben való bizakodás hiánya mutat összefüggést az elvándorlási hajlandósággal. Erre utalnak azok az adatok, miszerint minden vizsgált régióban azok a csoportok jellemezhetőek a legalacsonyabb elvándorlási hajlandósággal, akik "fizetéstől fizetésig élnek", akiknek "nem változott" anyagi helyzetük, ugyanakkor úgy ítélik meg, hogy "meg tudják tartani munkahelyüket és a az adott szintet" (esetleg némi javulásra számítanak) az elkövetkezendő időszakban, míg azok – régióként eltérő mértékben ugyan –, akik tartanak a lecsúszástól, a tartalékok felélésétől vagy az eladósodástól, ugyanakkor helyzetük további rosszabbodására számítanak, az átlagosnál jóval magasabb emigrációs potenciállal jellemezhetőek.

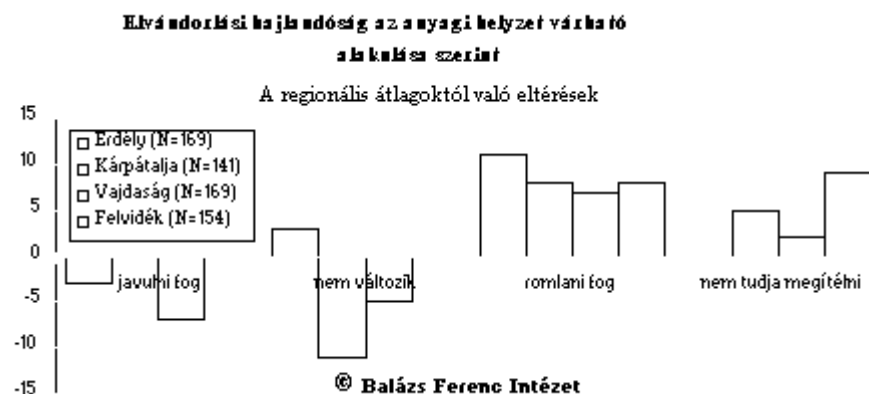
Kimutatható azonban mindegyik régióban egy másik, az átlagosnál jelentősebb mértékű elvándorlási hajlandósággal jellemezhető csoport, azoké, akik jelentős javulást könyvelhettek el az adatfelvételt megelőző időszakban és nagyon bizakodóak anyagi helyzetük jövőbeni alakulását illetően is. Az alábbi két ábrán az elvándorlás gondolatával foglalkozók¹² arányának a regionális átlagoktól való eltéréseit mutatjuk be, aszerint, hogy milyenek ítélik jelenlegi anyagi helyzetüket a megkérdezettek (7. ábra) és mennyire bíznak ennek kedvező irányú változásában a közeljövőben (8. ábra).

7. ábra

© Balázs Ferenc Intézet

8. ábra

Ha tehát mindegyik régióban azok arányát vesszük alapul, akik valamilyen szinten foglalkoznak az elvándorlás gondolatával, akkor azt látjuk, hogy alapvetően két csoport jellemezhető az átlagosnál magasabb elvándorlási hajlandósággal: egyrészt, akik úgy ítélik meg, hogy a lecsúszás veszélye fenyegeti, másrészt pedig, akiknek az elmúlt időszakban jelentősen javult anyagi helyzetük és az elvándorlás az életszínvonal további, minőségi javulásának ígéretét vetíti előre.

Érdekes megvizsgálni a tárgyalt összefüggésben azok viszonyulását az elvándorlás kérdésköréhez, akik egyéni vagy családi vállalkozásba kezdtek az elmúlt években, hiszen ez a réteg a rendszerváltó évtized leginkább rugalmas és leginkább alkalmazkodóképes csoportjának tekinthető minden kelet-európai térségben. Bár az egyéni vagy családi vállalkozás a vizsgált határon túli magyar közösségek viszonylag szűk csoportját jellemzi – Erdélyben a mintába bekerült vállalkozók aránya 13,5% (N=86), Felvidéken 14,2% (N=84), Vajdaságban 8,3% (N=42), Kárpátalján 4,4% (N=15) –, felmérésünk eredményei szerint az említett réteg Erdélyben és Felvidéken a regionális átlagokat meghaladó elvándorlási hajlandósággal jellemezhető (Erdélyben 36,3%-uk, Felvidéken 35,2%-uk esetében felmerült az elvándorlás gondolata, Kárpátalján pedig a mintába bekerült 15 vállalkozó közül 10 nyilatkozott úgy, hogy felmerült benne az a gondolat, hogy elhagyja szülőföldjét). A vállalkozóknak az átlagosnál magasabb elvándorlási potenciálja értelemszerűen az utódállamokra az adatfelvétel időpontjában jellemző politikai és gazdasági bizonytalansággal függ össze.

A fentebb elmondottakból tehát az következik, hogy a vizsgált határon túli régiókban alapvetően az anyagi szint megtartásának, illetve a szint emelésének motivációja hat leginkább az elvándorlás

irányába. Ez értelemszerűen azt is jelenti hogy az elvándorlás lényegesen visszafogja a középosztály kialakulását/megerősödését a szülőföldön, hiszen ez a polgárosodás ígéretét hordozó réteg jelezhető a legmagasabb emigrációs potenciállal mindegyik vizsgált régióban.

Figyelemre méltó adalékkal szolgál a felvázolt, meghatározó mértékben gazdasági motivációjú elvándorláshoz, a jobb megélhetés ígéretéhez, az elvándorlók és az elvándorlás gondolatával foglalkozók által "választott" célországok szórása.

Mint a 9. ábra szemlélteti, Kárpátaljáról az elvándorlás gondolatával foglalkozók túlnyomó többségben Magyarországon telepednének le, a vajdaságiak nézőpontjából pedig sokkal vonzóbb alternatívaként jelenik meg valamelyik nyugat-európai ország vagy Amerika, az erdélyiek és a felvidékiek által említett célországok körülbelül azonos arányban vonatkoznak Nyugatra és az anyaországra. Magyarország mint választott célország elsősorban azoknak vonzó, akik családgyejesítés címén vándorolnának ki (a legidősebb korosztálynak), vagy van már Magyarországon munkahelyük, vagy ott tanulnak. Ez a választás a regionális átlagnál magasabb arányban jellemzi ugyanakkor a kárpátaljai értelmiséget (90,0%), valamint az erdélyieket illetően a határ menti térségben lakó megkérdezetteket (Partium és Máramaros 50,0%).

9. ábra

A nyugati országok mint célországok minden régióban a legfiatalabbak körében bizonyultak a gyakoribb választásnak.

6. táblázat

Az elvándorlás gondolatával foglalkozó fiatalok (35 év alatt) által megjelölt célországok a regionális átlagokhoz képest

(százalékban)

	Erdély (N=169)		Kárpátalja (N=141)		Vajdaság (N=169)		Felvidék (N=154)	
	Átlag	35 év alatt	Átlag	35 év alatt	Átlag	35 év alatt	Átlag	35 év alatt
Magyarországra	50,1	41,2	83,3	77,0	13,3	18,7	38,9	31,1
Nyugat-Európába	14,2	17,8	7,3	12,2	29,3	28,0	19,7	21,0
A tengerentúlra	18,4	23,8	4,1	4,6	29,7	29,2	24,2	30,3
nem tudja/nem válaszolt	17,3	17,2	5,3	6,2	27,7	24,1	17,2	17,6
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100

Az előbbieket során felvázolt elvándorlási hajlandóság sajátosságait illetően adataink egyfelől a nyugat-európai (és az ehhez közeledő anyaországi) gazdasági életszínvonal vonzását, másfelől az elmozdult család húzóerejét világítják meg, és ezek együttes hatását körvonalazzák a határon túli magyar közösségekre.

Az elvándorlás kérdésköre azonban árnyaltabb képet nyer, amennyiben az elmenő vagy a menni vágyó ember értékválasztásait is figyelembe vesszük.

Elvándorlók, az elvándorlás gondolatával foglalkozók és szülőföldjükön maradók

A következőkben azt vizsgáljuk: milyen általános és nemzeti értékrenddel jellemezhetőek a tárgyalt csoportok: az elvándorlók, az elvándorlás gondolatával foglalkozók, valamint azok, akik szülőföldjükön szándékoznak maradni? Valóban különböző életszervezési értékorientációk, eltérő közösségi/nemzeti identitástípusok jellemzőek-e azokra, akik elmennek, akik elmennének, és azokra, akiket nem foglalkoztat az elvándorlás gondolata?

Amennyiben az elvándorlási hajlandóság és az említett értékorientációk¹³ közötti összefüggéseket vizsgáljuk, adataink olyan közelképeket mutatnak a határon túli magyar közösségekről, amelyek bár néhány ponton konvergálnak, mégis alapvetően a szóban forgó közösségek egymástól való különbözőségeit világítják meg, azokat, amelyek az általuk megjárt társadalomfejlődési utakból táplálkoznak, különös tekintettel a modernizációban való érintettségükre, valamint a többség-kisebbség között kialakult együttélési módozatokra.

Erdélyben elsősorban az elvándorlási hajlandóság és az általános életszervezési értékorientációk közötti összefüggések érdemelnek figyelmet. Felmérésünk eredményei azt mutatják, hogy elvándorlási hajlandósággal elsősorban a pragmatikus értékrenddel rendelkezők csoportja (fontos a siker, az érvényesülés, a szabadság, a megbecsülés, valamint az, hogy az ember elérje azokat a célokat, amelyeket maga elé tűzött) jellemezhető, ellentétben a közösségi-toleráns (közösségi problémák felvállalása, másokon való segítség mint prioritások), valamint a keresztény-konzervatív értékrendűek csoportjával (fontos a vallás, a család, a munka, az erkölcsi szabályok tiszteletben tartása), akik viszont inkább a szülőföldjükön maradónak mutatkoztak.

Nemzeti identitás szempontjából pedig elvándorlási hajlandósággal azok csoportja jellemezhető kiemelten, akik kisebbségi helyzetüket Romániában hátrányként élik meg. A 7. táblázatban az

említett értékrendtípusok faktor-score átlagait mutatjuk be azok csoportjára vonatkozóan, akiket foglalkoztat az elvándorlás gondolata.

A táblázatban bemutatott adatok alapján tehát elmondható, hogy Erdélyben a szülőföldön való maradás, valamint az elvándorlási hajlandóság alapvetően az általános életszervezési értékek mentén különül el: emigrációs potenciállal elsősorban a rendszerváltás hozta változásokra/kihívásokra receptív, alkalmazkodóképes és válaszolni tudó réteg jellemezhető. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy – mint a táblázat is szemlélteti – az elvándorlási hajlandóság Erdélyben nem úgy függ össze a nemzeti identitással, ahogyan az közvélekedés szerint várható lenne, miszerint a szilárd nemzetiek az otthonmaradók, a passzív megtagadók, akiknek nem fontos a magyarságuk (és a szülőföldjük), azok az elmenők, hanem abban az értelmezési keretben bír relevanciával, hogy a Romániában hátrányként megélt kisebbségi helyzet valóban az elvándorlás irányába befolyásolja az egyén jövőre szóló döntéseit.

7. táblázat

A különböző értékrendtípusok faktor-score átlagai az elvándorlási hajlandóság függvényében

ERDÉLY (N=169)

	Faktor-score átlag	F. érték	Sig. F
Általános értékrendtípusok szerint			
pragmatikus	.18514	6.3710	.0119
közösségi/toleráns	-.20951	9.0862	.0027
keresztény/konzervatív/nemzeti	-.30930	21.9089	.0000
fogyasztói	-.03514	.2418	.6231
Nemzeti identitástípusok szerint			
szilárd nemzeti identitás (felelősség az anyanyelvi kultúráért)	-.09130	1.9319	.1651
megtagadó/passzív nemzeti identitás (mindegy, hogy az ember milyen nemzetiségű)	.06038	.6130	.4340
defenzív nemzeti identitás (a kisebbségi lét hátrány)	.32303	23.2281	.0000

Merőben más helyzetet mutatnak a *Vajdaságra* vonatkozó eredményeink. Az elvándorlás a Vajdaságból 1997 júliusában elsősorban a háborús helyzettel, az abból adódó gazdasági problémákkal függ össze. Kiemelésre érdemes azonban, hogy azok az értékválasztások, amelyek erdélyi nézőpontból az elvándorlás hajtóerejeként jelennek meg és bizonyos mértékig a szóban forgó jelenség motorjának is tekinthetők (siker, pénz, szabadság, elérni a célokat), Vajdaságban nem mutatnak szignifikáns kapcsolatot az elvándorlási hajlandósággal. A szülőföldön való maradás szándéka pedig két, egymástól lényegesen eltérő (általános életszervezési) értékrendet valló csoport körében mondható nagyon jellemzőnek: azon csoport tagjai körében, akik a helyi közösségekben egyfajta toleráns értékrendet képviselnek (fontos számukra a többi emberrel való jó viszony, fontos tiszteletben tartani a mások véleményét, a megbecsülés, a mértékletesség), valamint azok szűkebb csoportjában, akik konzervatív-nemzeti értékrenddel jellemezhetők (fontos számukra a munka, a család és magyarságuk). A szülőföldön való maradás szándéka másrészt azokat a megkérdezetteket jellemzi leginkább, akik semleges/passzív megtagadó nemzeti identitásúak

csoportjához sorolhatók (szerintük a Vajdaságban magyarnak lenni nem jelent semmi különöset, olyan, mint más nemzetiségűnek lenni).

A Vajdaságban tehát az általános életszervezési értékek függvényében az elvándorlási hajlandóság egyetlen csoport körében mondható az átlagosnál magasabbnak: azok körében, akik közösségcentrikus értékrenddel jellemezhetők (fontos számukra, hogy foglalkozzanak a közösség problémáival is, olyan kérdésekkel, amelyek nem egyéniek, nem érintik őket közvetlenül). Ez az jelenség valószínűleg a háborús helyzet miatt meg bomlott közösségi kapcsolatokkal függ össze.

8. táblázat

A különböző értékrendtípusok faktor-score átlagai az elvándorlási hajlandóság függvényében

VAJDASÁG (N=169)

	Faktor-score átlag	F. érték	Sig. F
Általános értékrendtípusok szerint			
pragmatikus/toleráns	-.18141	6.5959	.0105
fogyasztói/kompetitív	-.06021	.5598	.4547
közösségi/pragmatikus	.21078	11.2299	.0009
konzervatív/nemzeti	-.02747	.2740	.6009
keresztény/konzervatív	.03948	.5405	.4626
Nemzet identitástípusok szerint			
szilárd nemzeti identitás (felelősség az anyanyelvi kultúráért)	-.00216	.0014	.9705
megttagadó/passzív nemzeti identitás (mindegy, hogy az ember milyen nemzetiségű)	-.18239	7.2525	.0074
defenzív nemzeti identitás (a kisebbségi lét hátrány)	.05526	.9274	3361

Megint más közelképet mutatnak a különböző értékrendtípusok és az elvándorlási hajlandóság összefüggései a *felvidéki* megkérdezettekre vonatkozóan. Felvidéken – valószínűleg az adatfelvételi időszak kisebbségellenes politikája miatt is (Meciar-korszak) – nagyon erősen elkülönülnek a különböző értékrenddel jellemezhető csoportok az elvándorlás kérdéséhez való viszonyulás mentén. Az átlagot lényegesen meghaladó elvándorlási hajlandósággal jellemezhető a pragmatikus értékrenddel rendelkezők csoportja (fontos az érvényesülés, a szabadság és a siker), valamint a defenzív-nemzetiek csoportja (magyarnak lenni Szlovákiában inkább hátrányt jelent). Ugyanakkor a keresztény és konzervatív értékeket vallók, csakúgy, mint a szilárd nemzeti identitással jellemezhető csoportja, az adatfelvétel időpontjában az átlagosnál jóval alacsonyabb elvándorlási potenciállal voltak jellemezhetőek.

Felvidéken tehát a különféle értékrendtípusok szerint kiemelten két csoport jellemezhető elvándorlási hajlandósággal: azok csoportja, akik a mindennapi életszervezésben fontosnak tartják a "nyugati" értékeket (érvényesülés, szabadság, siker), valamint azok, akik hátrányként élik meg kisebbségi létüket Szlovákiában.

Megjegyezzük, hogy előbbi értékrend csakúgy, mint az elvándorlási hajlandóság – mint az előző fejezetben utaltunk rá – Felvidéken elsősorban generációs meghatározottságú (alapvetően a legfiatalabb korosztályt, a 35 év alattiakat jellemzi).

9. táblázat

A különböző értékrendtípusok faktor-score átlagai az elvándorlási hajlandóság függvényében

FELVIDÉK (N=154)

	Faktor-score átlag	F. érték	Sig. F
Általános értékrendtípusok szerint			
keresztény/konzervatív	-.46203	42.3286	.0000
pragmatikus	.35400	23.9675	.0000
nemzeti/konzervatív	-.26110	12.4581	.0005
fogyasztói	-.08254	1.3429	.2470
Nemzeti identitástípusok szerint			
szilárd nemzeti identitás (felelősség az anyanyelvi kultúráért)	-.31487	19.6566	.0000
megtagadó/passzív nemzeti identitás (mindegy, hogy az ember milyen nemzetiségű)	-.07045	1.2691	.2604
defenzív nemzeti identitás (a kisebbségi lét hátrány)	.21495	8.9967	.0018

Az erdélyihez némileg hasonló helyzetet mutatnak a *kárpátaljai* adatok.

Kárpátalján is az elvándorlási hajlandóság azoknak a csoportoknak a körében mutatható ki elsősorban, amelyek értékrendjében prioritása van a munkának, a sikernek, az érvényesülésnek, valamint a célok elérésének, politikai szempontból pedig a demokratikus értékeknek (türelem, nyitottság, egyenjogúság, szólásszabadság). Nemzeti identitás tekintetében mind a szilárd nemzetiek, mind a passzív megtagadók csoportját inkább a szülőföldön való maradás szándéka jellemzi, szemben a defenzív nemzetiekkel (hátrányként megélt kisebbségi lét), akik Kárpátalján is, az erdélyiekhez és a felvidékiekhez hasonlóan, az átlagosnál némileg magasabb elvándorlási hajlandósággal jellemezhetők.

Fontos azonban megjegyezni, hogy az említett, átlagosnál magasabb elvándorlási hajlandósággal jellemezhető csoportok Kárpátalján nem különülnek el olyan markánsan a különféle értékdimenziók mentén a szülőföldjükön maradni szándékozók csoportjától, mint a többi vizsgált régióban. Ez arra utal, hogy Kárpátalján alapvetően a gazdasági és szociális helyzet rendkívüli romlása hat az elvándorlás irányába és ez a választás leggyakrabban független a szülőföldhöz való kötődéstől vagy a különféle életszervezési értékeknek tulajdonított prioritásoktól.

10. táblázat

A különböző értékrendtípusok faktor-score átlagai az elvándorlási hajlandóság függvényében

KÁRPÁTALJA (N=141)

	Faktor-score átlag	F. érték	Sig. F
Általános értékrendtípusok szerint			
pragmatikus	.07324	1.3893	.2394
nyitott/toleráns	-.06841	1.4757	.2253
keresztény/konzervatív	-.18678	9.2530	.0025
fogyasztói	-.09020	2.3835	.1236
közösségi/liberális	-.02691	.5216	.4458
Nemzeti értékrendtípusok szerint			
szilárd nemzeti identitás (felelősség az anyanyelvi kultúráért)	-.18003	5.3134	.0218
megtagadó/passzív nemzeti identitás (mindegy, hogy az ember milyen nemzetiségű)	-.14093	4.2975	.0389
defenzív nemzeti identitás (a kisebbségi lét hátrány)	.04645	.6015	.4385

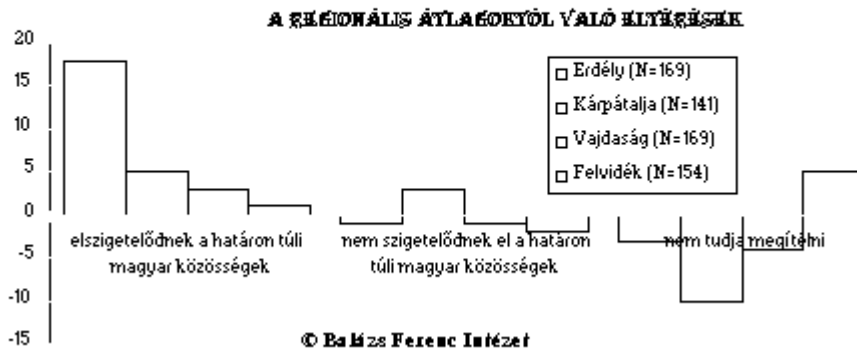
A fentebb bemutatott – az elvándorlási hajlandóság és a különböző értékrendtípusok közötti – összefüggések összefoglalásaképpen elmondhatjuk, hogy minden vizsgált régióban közös tendenciaként értékelhető azon csoportok átlagosnál magasabb elvándorlási hajlandósága, amelyek hátrányként élik meg kisebbségi helyzetüket az utódállamokban. Itt szükséges visszautalnunk arra az eredményünkre, miszerint ez a (defenzív) nemzeti identitástípus mind a négy határon túli régióban elsősorban a szórványokban élő vagy erőteljesen szórványosodó térségekben élő megkérdezetteket jellemzi. Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy a szórványrégiókban élő magyar közösségeknek az asszimiláció kihívásai mellett az elvándorlás fokozott mértékével is számolniuk kell.

Végezetül szükséges szólnunk egy másik tényezőről, amely a vizsgált határon túli régiókban összefüggést mutat az elvándorlási hajlandósággal: *Magyarország küszöbön lévő csatlakozása az Európai Unióhoz*. Felmérésünk eredményei szerint a vizsgált határon túl élő magyar közösségek körében megoszlanak a vélemények abban a tekintetben, hogy hogyan ítélik meg az érintettek közösségük jövőjét Magyarország EU-csatlakozása után. Adataink azt mutatják, hogy mind a négy régióban többségük¹⁴ bizakodóan vélekedik erről a közeljövőben bekövetkező helyzetről és úgy gondolja, hogy az anyaország csatlakozása révén a határon túli magyar közösségek is közelebb kerülhetnek majd Európához. Kisebbségben, ám mégis jelentékeny – átlagot tekintve a megkérdezettek egynegyedét jelentő – arányt tesznek ki azok, akik nagyon szkeptikusan vélekednek a szóban forgó folyamatról és azt az álláspontot képviselik, miszerint Magyarország EU-csatlakozása esetén a határon túl élők nehezebben tudják majd tartani a kapcsolatot az anyaországgal, sőt el fognak szigetelődni attól.

Ha az elvándorlási hajlandóságot ebből a nézőpontból vizsgáljuk, azt mondhatjuk, hogy a határon túli magyarság (új)elszigetelődésének lehetősége minden régióban összefüggést mutat az emigrációs potenciállal, különös tekintettel Erdélyre. Azok körében tehát – kiemelten az erdélyi megkérdezetteket illetően –, akik számolnak azzal a lehetőséggel, hogy a csatlakozás után Magyarország és Románia között húzódik majd a "fejlett világ" keleti határa, annak már részben ismert és megtapasztalt következményeivel együtt, az átlagosnál szignifikánsan magasabb elvándorlási hajlandóságot regisztráltunk (10. ábra).

10. ábra

**Elvándorlási hajlandóság aszerint, hogy miként ítélik meg a megkérdezettek a határon túli magyarság jövőjét
Magyarország EU-csatlakozása után**

Amennyiben tehát az elvándorlási hajlandóságot a különböző értékdimenziók, valamint a határon túli magyar közösségek jövőjének megítélése szempontjából is nagyító alá vesszük, azt mondhatjuk, hogy a tárgyalt elvándorlási hajlandóság a vizsgált határon túli magyar közösségek körében bár alapvetően gazdasági motivációjú, mindenképpen rendelkezik olyan vonzatokkal, amelyek összefüggnek a vizsgált közösségek kisebbségi státusával.

1997 nyarán minden harmadik megkérdezettet a vizsgált határon túli régiókban foglalkoztatott az elvándorlás gondolata, s ezt az érintettek gazdasági okokkal indokoltak. Ám adatainkból az is kiolvasható, hogy a "jobb megélhetés" ígérete mögött nagyon jól kirajzolódnak a hátrányos kisebbségi helyzettel összefüggő okok csakúgy, mint a szabad mozgás és utazás, valamint az anyaországgal való kapcsolattartás folyamatosságának igénye és nem utolsósorban Magyarország és a határon túli részek között létező, élő kapcsolatokat jelentő családi/rokon/informális háló.

Ui. A jelen tanulmány egy helyzetképet dokumentál 1997-ből. Figyelembe véve azonban az eltelt időszakban az utódállamokban bekövetkezett változásokat (kivétel talán Szlovákia), valamint a Magyarország és az előbbieik között meglévő és egyre mélyülő gazdasági, társadalmi különbségeket, a schengeni határ "át nem járhatóságából" adódó társadalom-lélektani problémákat, valószínű, hogy az elvándorlás kérdésköre újból az egyik legaktuálisabb problémává lép elő a Kárpát-medencében.

Jegyzetek

A kutatás módszertanáról:

A jelen tanulmány a Balázs Ferenc Intézet által koordinált kutatássorozat 1997. évi adatai alapján készült.

1. A tanulmányban feldolgozásra került adatok felvétele mind a négy határontúli régióban – Erdélyben, Kárpátalján, Felvidéken és Vajdaságban – azonos időszakban, 1997 júliusában történt.

2. Mintavételi módszerként úgynevezett kvótás mintaalakítási módszert használtunk. A kvótás mintaalakítást alapvetően az összehasonlíthatósági szempont indokolta: a vizsgált régiókban nincs vagy nem elérhető a magyar közösségekre vonatkozó egységes szempontú mintavételi keret, amely elengedhetetlen a véletlenszerű minta kiválasztásához.

A kvótás mintavételi módszer lényege, hogy a statisztikai jellemzők alapján – a vizsgált közösségek kisrégiók, településtípusok, nemek, életkorcsoportok és iskolai végzettség szerinti megoszlásai szerint – úgy választjuk ki a megkérdezetteket, hogy az említett jellemzők eloszlása ugyanolyan legyen a mintában, mint az alapsokaságban. Mivel a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya egyik határontúli magyar közösség körében nem haladja meg az 5%-ot, az eredeti regionális mintákban felülreprezentáltuk az értelmiségieket, hogy legyen kellő esetszám az értelmiségi csoportok válaszainak értelmezéséhez. Az említett felülreprezentáltságból adódó mintaeltolódást utólagos súlyozási eljárással korrigáltuk.

3. A felmérés a Kárpát-medencében összesen 276 kutatási ponton zajlott.

4. A feldolgozásra került kérdőívek száma összesen 2091.

5. Az interjúk minden kárpát-medencei magyar közösség körében azonos, standard kérdőív alapján, a kiválasztott alanyok lakásán készültek.

¹ A vándorlás és az elvándorlás fogalmát jelen tanulmányban kizárólag az érintett országok (utódállamok) időszakos vagy végleges elhagyásaként definiáljuk.

² A vonatkozó kérdés a kérdőívben a család következő meghatározását tartalmazta: **Vannak-e az Ön családjában (gyermek, testvérek és azok családtagjai) olyanok, akik az utóbbi két évtizedben végleg elhagyták az országot (Romániát, Ukrajnát, Jugoszláviát, Szlovákiát)?**

³ A szóban forgó időszakban kivándorolt családtagok számát régiókénti bontásban az alábbi táblázat szemlélteti.

1. táblázat

Hány családtagja vándorolt ki véglegesen az országból?

(százalékban)

	Erdély (N=278)	Kárpátalja (N=125)	Vajdaság (N=200)
egy családtag	48,4	43,9	33,2
két családtag	20,8	21,7	20,3
három vagy annál több családtag	30,8	34,4	46,5
Összesen	100	100	100

⁴ Az vizsgált országokban kiadott statisztikai évkönyvek ismertetik az elvándorlási adatokat célországok szerinti bontásban, ám fontos megjegyezni, hogy ezek a statisztikák csak a legális kivándorlásokat rögzítik.

⁵ A vendégmunkás családtagra vonatkozó kérdésünk egy szűkebb családmeghatározást tartalmazott: **Van(nak)-e az Ön szűkebb családjában (egy háztartásban élő családtagok) olyan személy(ek), aki(k) időszakos munkavállalás céljából jár(nak) át Magyarországra?** (Nem települtek át véglegesen, de ott dolgoznak, időszakosan ott tartózkodnak.)

⁶ A határon túli vendégmunka, valamint ennek a folyamatnak a regionális specifikumai külön tanulmány tárgyát képezik. Az alábbi táblázatban azon megkérdezettek elvándorlási hajlandóságát mutatjuk be, akiknek valamely családtagjuk vendégmunkásként dolgozik Magyarországon.

2. táblázat

Az elvándorlási szándék, aszerint, hogy van-e a szűkebb családban (egy háztartásban élő családtagok) Magyarországon dolgozó vendégmunkás

(százalékban)

	Erdély (N=639)		Kárpátalja (N=349)		Vajdaság (N=510)	
	1.	2.	1.	2.	1.	2.
Nem merült fel a kivándorlás gondolata	74,3	67,1	63,8	42,2	67,2	44,0
Foglalkozom a gondolattal	14,1	19,1	13,3	28,3	13,2	30,7
Elmennék, de nincs rá lehetőségem	9,9	9,9	18,3	26,5	18,8	21,9
A kivándorlás mellett döntöttem	1,7	3,9	4,6	3,0	0,8	3,4
Összesen	100	100	100	100	100	100

1. Azok csoportja, akiknek **nincs** magyarországi vendégmunkás a családjukban.

2. Azok csoportja, akiknek **van vendégmunkás** családtagjuk.

⁷ **3. táblázat**

Elvándorlási hajlandóság a vizsgált határon túli régiókban tömb-szórvány szerint és településtípus szerint

(Százalékban)

tömb/szórvány régiók	Nem foglalkoztatja az elvándorlás gondolata	Foglalkoztatja az elvándorlás gondolata*	Összesen
ERDÉLY (N=639)			
Erdélyi régiók szerint			
Székelyföld	80,6	19,4	100
Közép-Erdély	66,6	33,4	100
Partium és Máramaros	71,2	28,8	100
Dél-Erdély és Bánát	71,5	28,5	100
Településtípus szerint			
falu	78,4	21,6	100
kisváros	71,8	28,2	100
nagyváros	61,2	38,8	100
KÁRPÁTALJA (N=346)			
Tömb-szórvány szerint			
tömb	59,2	40,8	100
szórvány	53,9	46,1	100
Településtípus szerint			
falu	66,4	33,6	100
város	37,0	63,0	100
VAJDASÁG (N=510)			
Tömb-szórvány szerint			
tömb	68,0	32,0	100
szórvány	60,2	39,8	100
Településtípus szerint			
falu	75,3	24,7	100
kisváros	63,8	36,2	100
nagyváros	65,8	34,2	100
FELVIDÉK (N=591)			
Tömb-szórvány szerint			
tömb	74,6	25,4	100
szórvány	72,3	27,7	100
Településtípus szerint			
kis falu	78,1	21,9	100
nagyobb falu	73,5	26,5	100
kisváros	70,3	29,7	100
nagyváros	54,2	45,8	100

* Megjegyzés: összevont adatok: azok csoportja, akik valamilyen szinten foglalkoznak az elvándorlás gondolatával.

⁸ 1994-ben végzett felmérésünk szerint a közép-erdélyi régióban (különösen Kolozs megyében) az elvándorlási hajlandóság kétszerese volt az átlagosnak (lásd: Sorbán Angella–Formanek Ferenc: *Kelet-európai kisebbségi kényszerpálya*. Magyarság és Európa 1994/10) és 1995-ben, kis mértékben ugyan (mintegy 5%-kal), de meghaladta az átlagot (lásd: *Szociológiai kutatás az erdélyi magyarság értékrendjéről és a kisebbségi lét alapproblémáiról*. BFI, 1995, kézirat).

⁹ 1994-ben a Bánátban regisztráltuk a legmagasabb arányú elvándorlási hajlandóságot: a szóban forgó régióban azon megkérdezettek aránya, akiket komolyan foglalkoztatott az elvándorlás gondolata, 20% volt az átlagot jelentő 8,0%-hoz képest.

¹⁰ 1994-es adataink szerint, az idősebb korosztály körében (51–60 év közöttiek) azok aránya, akiket komolyan foglalkoztatott az elvándorlás gondolata, jóval meghaladta az átlagot (12,0%), 1995-ben végzett felmérésünk szerint pedig az említett csoporthoz tartozók körében azok részaránya, akik már eldöntötték, hogy elhagyják hazájukat, két és félszerese volt az átlagnak (2,8%).

¹¹ 4. táblázat

Melyik kijelentés igaz családja jelenlegi anyagi helyzetere szempontjából?

(százalékban)

	Erdély (N=639)	Kárpátalja (N=346)	Vajdaság (N=510)	Felvidék (N=591)
<i>"fizetéstől fizetésig élünk"</i>				
35 év alatt	51,4	43,8	51,3	35,8
36–55 év között	52,2	47,6	46,9	34,6
55 év fölött	64,7	65,1	56,7	47,6
<i>"fokozatosan eladósodunk"</i>				
35 év alatt	4,9	6,7	13,9	7,3
36–55 év között	3,8	8,4	19,5	5,1
55 év fölött	0,6	13,6	7,9	3,4
<i>"a megtakarított pénzünket éljük fel"</i>				
35 év alatt	8,0	15,9	9,4	9,5
36–55 év között	7,5	23,6	15,3	13,1
55 év fölött	5,4	8,3	21,4	18,8
<i>"havonta megspórolunk egy keveset"</i>				
35 év alatt	31,7	29,6	21,7	45,7
36–55 év között	34,4	16,5	14,2	46,0
55 év fölött	25,8	10,1	10,0	29,4
<i>"havonta sikerül elég sokat megspórolnunk"</i>				
35 év alatt	3,9	1,0	0,0	1,2
36–55 év között	2,0	0,0	0,3	1,7
55 év fölött	2,4	0,0	0,0	0,8

¹² A 7., 8., 10. ábrákon összevont csoportként szerepelnek azok a megkérdezettek, akik valamilyen szinten foglalkoznak az elvándorlás gondolatával: foglalkoztatja a kivándorlás gondolata, elmenne, de nincs rá lehetősége, már döntött az elvándorlás mellett: Erdélyben N=169, Kárpátalján N=141, Vajdaságban N=169, Felvidéken N=154.

¹³ A kutatássorozat, amely a jelen tanulmány alapjául is szolgált, alapvetően a határon túli magyar közösségek értékrendjének átfogó feltérképezését célozta meg az általános életszervezési értékektől a nemzeti és politikai értékorientációkig. Az értékrend mindhárom dimenzióját *kérdéssorozatokkal vizsgáltuk*, a kapott eredményeket pedig *főkomponens-analízissel* elemeztük. Adataink azt mutatják, hogy a leginkább mérvadó különbségek a határon túl élő magyar közösségekre jellemző értékorientációk között az *általános életszervezési értékek* (pénz, siker, érvényesülés, vallás, erkölcsi szabályok, mértékletesség stb.) tekintetében mutathatók ki. A politikai értékrendet, valamint nemzeti értékrendet illetően ("Mit jelent kisebbségi magyarnak lenni az utódállamokban?") alapvető hasonlóságokat tapasztaltunk, így mindegyik határon túli magyar közösség körében kimutatható volt a *szilárd nemzeti identitásúak* csoportja (akik természetes módon élik meg magyarságukat, felelősséget éreznek az anyanyelvi kultúráért és büszkék arra, hogy magyarok), a *defenzív nemzeti identitásúak* csoportja (akik inkább hátrányként élik meg a kisebbségi létet), valamint a *semleges-passzív-megtagadók csoportja* (akik úgy vélekednek, hogy magyarnak lenni nem jelent számukra semmi különöset, olyan, mint egyéb nemzetiségűnek lenni).

¹⁴ 5. táblázat

Hogyan ítéli meg Ön, Magyarország EU-csatlakozása után elszigetelődnek a határon túli magyar közösségek?

(százalékban)

	Erdély (N=639)	Kárpátalja (N=346)	Vajdaság (N=510)	Felvidék (N=591)
igen	6,6	19,9	15,2	23,9
nem	67,4	44,9	33,8	55,4
nem tudja	26,0	35,2	50,9	20,7
Összesen	100	100	100	100

Irodalom

1. Cseresnyés Ferenc: Migrációs potenciálok és trendek Európában. *Régió 1996/4.*
2. Drăgut Aurel: Teorii despre migratie. *Viitorul social 1978.*
3. Glatz Ferenc: Elvándorlás, kitelepedés. *História 1996/3.*
4. L. Rédei Mária: Küldő ország – fogadó ország. Változások a kelet-közép-európai vándorlási folyamatokban. *Régió 1991/4.*
5. Sík Endre: Románia emigrációs potenciálja. *Útkeresők 1993.*
6. Petersen, W.: A General Typology of Migration. *American Sociological Review 1958.*
7. Menekülők, vándorlók, szerencsét próbálók. *MTA, Budapest 1992.*
8. Jönnek? Mennek? Maradnak? *MTA, Budapest 1992.*
9. Sorbán Angella–Formanek Ferenc: Kelet-európai kisebbségi kényszerpálya. *Magyarság és Európa 1994/10.*
10. Vécsei Károly: Menni és maradni. *Magyar Szemle 1993/10.*